

ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА И СЛУЖБА БЕЗБЕДНОСТИ У НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ*)

„Збивања у току ослободилачког рата и резултати тих збивања толико су компликовани и богати по својој садржини, по извјесној оригиналности — да је потребна дубока анализа и научна обрада да би се могли правилно и свестрано освијетлити.“

(ТИТО, књ. 2, стр. 326)

Обавештајна служба је произашла из организованости устанка, из политичке борбе, из друштвено-револуционарних процеса и снажних, нарастајућих војних дејстава у народноослободилачком рату. Задаци на овом подручју активности, попут осталих у склопу јединствене целине, могли су бити извршени захваљујући непроцењивим заслугама Комунистичке партије Југославије и правилном руковођењу од стране њених кадрова.

Основна карактеристика наше ослободилачке борбе и револуције јесте да се водио општенародан, перманентан, беспштедан рат са свим његовим последицама. Био је организован и вођен из једног центра, из Врховног штаба и представљао је комбинацију партизанског ратовања и фронталних борби. У таквом је рату тако важан елемент борбених дејстава као што је обавештајна служба морао имати изузетну улогу.

То је давало печат карактеру и организационим облицима наше обавештајне службе од почетка и за све време рата и револуције. Наша је Партија, са другом Титом на челу, умела у правом часу да доноси одлуке које су биле од изванредног значаја за будући развитак борбе, а не мали удео у томе имале су обавештајна служба и служба безбедности. При томе ваља истаћи значајну улогу друга Александра

*) Чланак је објављен у „Народној милицији“ број 7—8/1961. Аутор га је, уз дораду, уступио редакцији „Војног дела“.

Ранковића који је, поред извршавања толико других важних задатака у рату и револуцији, непрекидно руководио и овим службама.

Обавештајна служба и служба безбедности формиране су у борби против окупатора и његових домаћих помагача. У њој су оне доживеле своје ватрено крштење, очеличиле се и прекалиле као орган револуције. Њихови припадници одликовали су се храброшћу, високом свешћу и оданошћу народу, што је и условило висок квалитет ових служби. Оне су хиљадама нити повезане са животним интересима народа и његовом борбом за узвишене, хумане идеале и социјалистичке циљеве живота. Та дубока повезаност с народом, повезаност с Партијом и свест о својим обавезама створиле су онај самопрегор којим су припадници обавештајне службе и службе безбедности прилазили свом послу и извршавали своје задатке. Зато су они и могли успешно да изврше своју револуционарну задаћу у току рата и створе услове да исто тако успешно обављају своје задатке и после рата.

У овом чланку осврнућемо се само на неке битне чињенице о значају и улози ових служби током бурног револуционарног развоја народноослободилачког покрета у прошлом рату да би се колико-толико сагледало њихово место и учешће у тим догађајима и указало на стваралачку иницијативу коју је револуционарни полет стално подстицао на усавршавање организационих форми, метода и средстава рада. То је утолико важније што многобројна искуства са тог подручја и данас имају велики значај у нашој одбрамбеној концепцији, само, свакако, на знатно вишем нивоу и у несравњено другим условима који су резултат победе у рату и послератног, социјалистичког развоја земље.

I

Хитлер је 27. марта 1941. године донео одлуку о брисању Југославије као државне творевине са географске карте и њеном распарчавању. Остварењу те одлуке приступио је нападом на нашу земљу 6. априла 1941. године. За свега дванаест дана Југославија је била прегажена, окупирана и претворена у стратегијску базу Хитлерових војважачких планова, а војску је са целокупним материјалом издајничко оштабце предало непријатељу. Друг Тито констатује да су баш то били најсрамнији дани у историји наших народа.

Окупатор је имао у плану да уништи наше народе вршећи покоље широм земље, а домаћи издајници су били опасно оружје у остваривању овог плана. Он је нарочито дошао до изражаја у Хитлеровој тези о кажњавању Србије и Срба због њиховог „вероломства“ и „подмуклости“ у говору поводом окончања априлског рата у Југославији.¹⁾ У спровођењу тог плана окупатор се користио шовинизмом и распламсавао га. Немци су још од пре рата имали у томе искуства,

¹⁾ По Хитлеровој формулацији, Југославија је била вероломник, а Срби узурпатори који су у своје време, тобоже изазвали први светски рат, две деценије владали насиљем и увек представљали елеменат смутње на Балкану. Његови доглавници су развијали ту тезу и предлагали чак и мере за потпуно

јер су широко искоришћавали шовинистичка расположења, нарочито у делу хрватске буржоазије, што доказују, поред осталог, и многобројне везе немачке Управе безбедности и Абвера с Павелићевим устанцима и другим ненародним елементима у Хрватској. Исто су тако довољно познате везе немачких обавештајних установа са представницима великосрпске буржоазије — у првом реду с Недићем, Љотићем, београдском полицијском гарнитуром Драгог Јовановића, врховима Генералштаба итд.

Слично Немцима радили су и остали окупатори — Талијани, Бугари и Мађари, с тим што су то у почетку прикривали пароллама о „ослобођењу“ (Бугари и Мађари) или о династичким и традиционалним везама, те „пријатељству“ (Талијани у Црној Гори).

Због низа разлога, а пре свега због широке и свестране активности КПЈ, немачки окупатор и његови трабанти нису могли створити ослонац у широким слојевима народа Југославије, које је Комунистичка партија још пре фашистичке најезде припремила за одбрану земље и националне независности. Авангардна улога Партије очитовала се, пре свега, у томе што је успела да се повеже с масама града и села, што је била предводник и организатор не само радничке класе, већ и најширих народних слојева указујући непрекидно на издајничку улогу буржоазије. Огромна већина наших народа је зато окренула леђа владајућој буржоазији давно пре слома старе Југославије прешавши на организовану борбу против њене унутрашње и спољне политике, а посебно против петоколонаштва и издаје.²⁾ Краткотрајан априлски рат до краја је разголитио сурову истину и показао колико су комунисти били у праву кад су говорили да се земља под ненародним владама неминовно приближава катастрофи. То је још више подигло њихов углед, тако да је Партија могла приступити остваривању свог историјског задатка — дизању устанка и почетку борбе за национално и, у исто време, социјално ослобођење народа.

Познајући прилике у Југославији и место и улогу Комунистичке партије, Немци су осећали да једино она представља за њих реалну опасност и да је само она кадра да окупи и поведе народ у борбу. Зато су се од првих дана окупације почели припремати за борбу против КПЈ (хапшења комуниста према раније припремљеним потерницама,

расељавање Србије и истребљење Срба. У истом духу и генерал Вем, очи прве офанзиве, говори о „највећој безобзирности“, о „застрашујућем примеру“ и о томе да је злочин благо поступати са становништвом.

²⁾ За време минхенске издаје КПЈ је развила живу пропаганду за помоћ Чехословачкој. После напада фашистичке Италије на Албанију 1939. Уједињена студентска омладина обраћа се летком омладини и грађанима позивајући их у помоћ албанском народу. „Борба за слободу и независност Албаније борба је истовремено и за животне интересе наше земље“, каже се у летку. Догађаји од 27. марта су недвосмислено показали колико је дубока револуционарна криза у Југославији. Они су показали да буржоаске партије немају подршку маса, да је процес распадања ових партија далеко одмакао. Радничка класа и радно селаштво смело су постављали своје захтеве, спремни за одбрану земље и својих права, спремни да се дигну на оружани устанак, који је, како каже Лењин, постао „неизбежни, практично природни, следећи корак самог покрета, као резултат растуће срџбе, растућег искуства, растуће смелости маса.“

заплена и проучавање полицијских и судских архива, трагање за комунистима, сарадња Гестапоа са домаћим полицијским апаратом).³⁾

Немајући подршку у народу окупатор се, на пример, у Хрватској могао ослонити једино на малобројне злочинце — усташе па их је зато и штитио својим бајонетима. У Србији је довео на власт Недића ослањајући се на помоћ таквих издајца као што су били полицајци Драги Јовановић и Бећаревић, затим Аћимовић и Љотић. У Црној Гори је нашао Дрљевића, у Словенији Натлачена и Рупника, а више или мање прикривено на истом су се послу и задатку нашли — повезани с међународном реакцијом — Мачек и Дража Михаиловић.⁴⁾

Разуме се да су над свим тим квислинзима стајали окупаторов апарат и његове војно-полицијске снаге. Организација те управе је довољно позната: војни заповедник у Србији, а поред њега марионетска Недићева влада; Павелић са усташама у НДХ, иза кога се налазе и диригују немачки посланик у Загребу др Каше и „командујући генерал“ у Хрватској; чисто немачка и талијанска управа у Словенији; талијанска војна управа у Далмацији и Црној Гори (с покушајем, који је у самом почетку пропао, да се формира квислиншка влада Црне Горе); чисто мађарска управа у Бачкој и Међумурју и чисто бугарска управа у Македонији. Сем тога, читава немачка мањина, најгушће насељена у Словенији и Војводини, у целости је постављена као господар над нашим народима у име „више расе“. Она је одмах у почетку примила на себе крваву улогу убица и паликућа, а у току рата је из својих редова дала десетине хиљада војника за борбу против Народноослободилачке војске Југославије.

Организација окупаторове обавештајне службе развијала се у оквиру основног плана његове политике да се Југославија никада више не обнови као јединствена држава, а зависила је и од статуса појединих југословенских покрајина. У погледу делатности најважније немачке обавештајне службе⁵⁾ могу се разликовати четири статуса:

³⁾ На општем плану борбе против свих комунистичких партија у окупираним земаљама шеф Гестапоа Милер, у склопу војних припрема за напад на СССР, припремио је целокупан апарат за одлучан ударац против комунистичких партија и о томе дао поверљив распис 19. јуна 1941. године.

⁴⁾ Фашистичке државе су биле уверене да ће самим цепкањем југословенских земаља подрејати националне страсти и тако суштински раскомадати Југославију. Међутим треба напоменути да Немци нису имали никаквих илузија о стварним моралним вредностима квислинга. Документи Абвера говоре, на пример, о Драгом Јовановићу — једном од његових најпоузданијих ослонаца у Србији — као најгорем елементу који делује у доба слома једног народа“ и о томе како су „овде баш ови елементи још увек на меродавним положајима“, а заповедник полиције безбедности др Шефер говори о „муслиманским и усташким подљудима“, тј. употребљава за усташе исти израз који је нацистичка идеологија употребљавала за Јевреје, большевике, Цигане и друге људе „ниже вредности“, како су их они категорисали.

⁵⁾ Немци су имали неколико обавештајних служби: војна обавештајна и контраобавештајна служба, тзв. Абвер, чији су извршни органи били фелд-жандармерија и тајна војна полиција (GFP); затим служба безбедности (Sicherheitsdienst — RSNA), такође исто таква служба нацистичке Хитлерове партије; у командама трупна извиђачка служба (Nachrichtendienst — I-c); поред тога и тзв. шупцполиција, фелдполиција и др.

1) На територијама које су непосредно прикључене Трећем Рајху (део Словеније) структура и рад обавештајне службе потпуно су изједначени са системом у самој Немачкој. Обавештајни рад се обављао по линији III и IV управе RSHA (Управе безбедности Рајха). На тој територији је радио и Абвер, и то првенствено по линији своје III управе (контрашпијунажа), а доцније, с развојем НОП, и по линији II управе (борба против саботаже и диверзије). Кад су се на тој територији појавиле и наше војне јединице, ради сузбијања НОВЈ ступили су у дејство органи трупне обавештајне службе (I-с), а с њим и њени органи (тупна војна полиција — GEP и војна жандармерија).

2) У Србији и у Банату — на територијама под немачком војном управом — ситуација је у погледу рада RSHA била слична оној у Словенији. Пошто су те области биле под војном управом, важну улогу је имала војна обавештајна служба, почев од Абвера, који је почео своју делатност у Београду већ 14. априла 1941. године, па до трупне обавештајне службе (служба I-с).

Делатност Абвера одвијала се преко ових његових органа: тајне војне полиције, војне жандармерије и војних командантура, упоредо са радом апарата I-с, пошто је у Србији постојао штаб војне управе.

Сем тога, извесну обавештајну делатност развијале су и установе за привредну управу, полиција поретка, па и представници Министарства иностраних послова.

3) Ситуација у НДХ је била формално маскирана. Иако тобоже самостална држава, НДХ је у обавештајном погледу третирана као окупирана област. У њој је постојао аташе RSHA — полицијски аташе — на челу разгранатих установа које су вршиле обавештајну службу у свим облицима и на најширем фронту. Та је служба деловала у делу кругу рада IV управе RSHA (трагање за противницима и њихово сузбијање — борба против комуниста, саботера и осталих опозиционих група, одбрана од шпијунаже). Међутим постојао је и посебни повереник VI управе RSHA (обавештајна служба према иностранству), који је радио одвојено од полицијског аташеа.

Поред RSHA, на територији НДХ је радио и Абвер преко своје Главне испоставе у Загребу («Ast»). Посебно организовану службу је имао командујући немачки генерал у Хрватској преко своје службе I-с. Пошто је највећи део Хрватске, у вези с развојем народноослободилачке борбе, сачињавао војно оперативно подручје, служба I-с је добијала нарочит значај и радила је преко својих органа — тајне војне полиције, војне жандармерије и команди места.

4) У деловима Југославије који су припојени другим земљама (Мађарској, Бугарској и Италији) Абвер и VI управа RSHA радили су као и у свакој другој страниој земљи, с тим што је врло често, кад су се на тим територијама водиле операције, у дејство ступала и трупна обавештајна служба I-с.

Талијанска обавештајна служба на нашој окупираној територији заснивала је свој рад на присној сарадњи с разним издајничким елементима и групама као што су били, на пример, албански иреден-

тисти, нарочито њихова организација „Беса“, затим четници, црногорски сепаратисти, словеначка Бела гарда итд.

Сем тога, окупатори и њихове обавештајне и полицијске службе користе се готово целокупним државним апаратом старе Југославије, који им се верно ставио у службу, затим разним фашистичким организацијама, великим делом клера и другим организацијама.

Поседовање јаких војних снага, овако организованог полицијског и обавештајног апарата, као и све друге мере чинили су да је победа злочиначке окупаторске политике изгледала потпуна. Окупатор је веровао да је потпун господар ситуације. Међутим, у томе се преварио.

Комунистичка партија Југославије ипак је припремала оружани устанак и стварање нове војске. Притом је била до краја свесна опасности која може запретити безбедности устанка, да се мора борити против снажног, добро организованог и искусног противника, да треба уложити све снаге да се основни правац политике револуционарног устанка неповратно не изгуби и не профанише, да се у тако тешким условима устанак и оружана борба не могу развијати без масовне и организоване подршке народа увереног у исправност и праведност борбе, али ни без добро организоване обавештајне службе. Зато ЦК од самог почетка придаје одговарајући значај обавештајној служби и мерама безбедности које су гарантовале јединство, чврстину, борбену способност и успешност акција најпре младих партизанских одреда, а затим јединица Народноољободилачке војске и свих других револуционарних снага. Зато су у склопу свестраних политичких и организационих припрема за оружану борбу садржани и елементи обавештајног рада и мера за јачање будности и тајности.

Нарочита пажња посвећена је немилосрдној борби против пете колоне. Наиме, Партија је још раније указивала на њен разорни рад имајући у виду какву су јој улогу придали Немци у својој политичкој и војној стратегији. То је посебно сагледано и на партијском саветовању половином априла 1941. у Загребу. Основна карактеристика пете колоне није била у томе што је она представљала обичну — малобројну или, чак, многобројну — шпијунску мрежу, већ у томе што је била важан политички и војни фактор, који је ступао у дејство како у припреми тако и за време извођења агресије. То је за агресора био најјефтинији и најлакши пут да оствари свој циљ. А баш се то и одиграло у Југославији 1941. године.

Борба против окупатора и његове пете колоне после окупације била је могућна једино ако се сузбију сви они који га помажу и који су имали с њим истоветно гледиште да се ослободилачка борба може спречити распаљивањем грађанског братоубилачког рата, јер су се у том погледу нашли на истој линији и окупатор и издајници у земљи и она реакција која је побегла из земље и ставила се под окриље западних савезника.⁶⁾ За такву борбу требало је у томе

⁶⁾ Поред борбе против окупатора и квислинга и њихових обавештајних служби, требало је у току рата сагледати и оценити дејство избегличке владе у

постићи јединство народа. Томе је допринела, са своје стране, сама сарадња квислинга и окупатора која је отварала народу очи и дизала га у борбу против једних и других.

У судбоносним данима између окупације и устанка, под руководством КПЈ, свенародан ослободилачки покрет сабирао је снаге и организацијски се сређивао за велике дане који су наилазили. Кретало се у борбу каква до тада никад није вођена, пуну искушења, између осталог и због противничких обавештајно-политичких акција, пуну жртава какве до тада никад нису давале. Али ни резултати — по монолитности, по братству наших народа и слободи — који су том борбом извојевани никад нису били већи.

За такву борбу, поред многих фактора, била је преко потребна и добро организована обавештајна служба.⁷⁾

II

Одмах кад су нацистичке трупе напаале Совјетски Савез, КПЈ је оцењујући судбоносност тренутка, упутила народу позив на општи сружани устанак. ЦК КПЈ је оценио да се као главни и једини револуционарни задатак пред пролетерску партију у том тренутку поставља организовање и вођење борбе против окупатора и његових слугу и да је то форма у којој се може развијати народна револуција. Ова одлука је била природан резултат целокупних дотадашњих идеолошко-политичких и организацијских припрема КПЈ и правилне процене ситуације и историјских момената и услова који су се у њој нудили.

Устанак је од почетка, упркос многих мера које је окупатор предузео да би га у зачетку угушио, непрестано растао. Ситуација је за окупатора постајала све тежа иако је однос војних снага 1941. године износио отприлике 6:1 у његову корист.⁸⁾ Основна начела

иностранству, која је, заједно са својим покровитељима, имала за циљ да свету борбу наших народа за опстанак и такву будућност која ће обезбедити стварну слободу и стварну независност искористи у суштини против самог народа. У том знаку су биле ангажоване и обавештајне службе неких земаља на територији Југославије. Такође се у то време наилази на трагове Стаљинове несоцијалистичке политике која ће отворено и нескривено изаћи на видело 1948. године — с резолуцијом Информбироа — да неповратно пропадне у истини револуционарне борбе наших народа.

⁷⁾ У борби против полиције, разних непријатеља, издајника и шпијуна, Партија је стекла огромно искуство. Комунисти су упознали методе рада полиције, створили низ примера, од којих су основне: да је, уз стално повезивање с масама и уз непрекидну револуционарну активност, будност у сваком погледу једно од најзначајнијих средстава у борби против ма које врсте непријатеља. Захваљујући таквом ставу и раду који су карактеристични за читав период од доласка друга Тита за руководиоца Партије, постигнуте су многобројне победе над издајницима, шпијунима, провокаторима и полицијом. То основно искуство примењено је у највећој мери у оружаном устанку.

⁸⁾ Наспрам његових 24 дивизија и масе самосталних пукова и батаљона са око 400 000 војника и великог броја квислиншких оружаних снага, међу којима око 90 000 домобрана, стајала је велика, за устанак голоруког народа огромна снага од око 90 партизанских одреда са 80 000 бораца.

политике коју су Немци спроводили окрећу се немилосрдно против њих самих. Распиривање шовинистичких страсти доводи до нечувених усташких и четничких злочина широм земље, што изазива огорчење у народу, тако да груба примена силе, којој прибегавају и Немци као „средству које решава све“, води само све већем проширивању масовне базе народноослободилачког покрета.⁹⁾

Окупатор и његове обавештајне службе осећају да са устанком који све више расте, не могу изићи на крај, да су им и снаге и дотадашњи апарат недовољни. Грозничаво се бацају на тражење агената, организовање агентурних мрежа, формирање нових влада и управа, нових квислиншких оружаних формација, проширивање домаћег полицијског апарата, додире са четницима, сепаратистима, иредентом, Мачеком, Дражом Михаиловићем и сличнима.

Пошто је редовна полиција безбедности подбацила, у борби против устанка се све јаче ангажује Вермахт, а с њим и његова војна обавештајна служба — Абвер, нарочито група (I-c), које се широко користе својим органима — тајном војном полицијом, фелдјандармеријом и командатуром. До тога долази нарочито у НДХ, у којој је тежиште обавештајног рада све више прелазило на службу I-c, пошто је цела постала поприште оружане борбе, што је аутоматски повлачило за собом и предају целокупне власти немачким војним командантима.

RSNA се озбиљно баца на проучавање НОП и „комунистичког комплекса“, Гестапо за Србију саставља план обраде „комунистичког комплекса“, који предвиђа територијалну обраду на начелу линијске и предметне поделе прикупљања података.

У таквој ситуацији наша обавештајна и контраобавештајна служба раде интензивно, организују се и јачају упоредо са јачањем и порастом наших војних и политичких снага. Сем рада на питањима, унутрашње безбедности, развој устанка је неминовно захтевао и њихово усавршавање у погледу квалитета рада да би могле прибављати потребне информације за вођење операција. Ево шта о тадашњим задацима наше обавештајне и контраобавештајне службе кажу другови Тито и Ранковић:

„Обавештајна служба је важна не само ради упознавања кретања непријатеља, његове снаге, о томе гдје се налазе такви објекти или материјал које треба уништити, већ нарочито и због тога да се партизани на вријеме осигурају од изненађења, од опкољавања и засједа од стране непријатељске потјере“. (Тито)

⁹⁾ О краху начела играња на карту шовинизма речито говори акт немачког генерала у Хрватској, генерала Глајзеа фон Хорстенауа, министру иностраних послова НДХ Лорковићу од 6. јула 1942. Хорстенау најоштрије осуђује усташка зверства, која је изазвала сама немачка политика, и то, наравно, не из неких хуманих разлога, већ због тога што је то „саботажа мера смиривања“, што то представља „најбољу пропаганду против саме НДХ“ и што то може створити „опште гледиште да се ова зверства чине уз прећутно одобрење немачких трупа.“

„Знати снаге и намере непријатеља, обезбедити своје јединице и положаје и чистоту својих редова, дознати и казнити издајнике, шпијуне и провокаторе — то је био саставни део ратовања, то су управо били задаци наше службе безбедности...“ (А. Ранковић, Поводом оснивања Озне.)

Већ у почетку устанка прва упутства и директиве Централног комитета КПЈ и Врховног штаба НОП одреда указује на неопходност организовања обавештајне службе и предузимања мера безбедности. Тако се у првом Билтену Главног штаба НОП одреда од 10. августа 1941. године, поред осталог, каже:

„Народноослободилачки и партизански одреди у свим областима Југославије (Србије, Хрватске, Словеније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Македоније, Војводине, Санџака и Далмације) имају као главни циљ — ослобођење народа Југославије од окупатора и борбу против домаћих окупаторских агената, који помажу угњетавање и терорисање нашег народа...“

Партизански одреди морају на сваком кораку уништавати фашистичке одреде, нарочито официре и гестаповце, црне кошуље итд. Исто тако, треба немилосрдно уништавати њихове домаће агенте, разне народне издајнике и провокаторе...

Штабови и командири морају будно пазити да непријатељ не убади у партизанске одреде своје провокаторе и шпијуне. Ако се такви појаве, треба их одмах стрељати и њихова имена објавити....

Том питању посвећују тада дужну пажњу сва наша партијска руководства, војне команде, као и партијске и скојевске организације како на ослобођеној, тако и на неослобођеној територији.

Покрајински комитет КПЈ за Србију у циркулару од 20. јула 1941. године прецизира задатке комунистима у вези са унутрашњом чврстином и јединством партизанских редова, указујући на покушаје непријатељевих агената, петоколонаша, колебљиваца и других штеточина да се увуку у јединице и да их изнутра разбију. С таквим лицима, препоручује се у циркулару, треба рашчистити енергично и без милости.

Сва значајнија наређења штабова и партизанских руководства Црне Горе била су проткана, попут ових у Србији, конкретним задацима у вези са обавештајном и контраобавештајном делатношћу на ослобођеној територији и у јединицама, као и прецизним упутствима о спровођењу у живот тих задатака. Тако се у позиву Привремене врховне команде¹⁰⁾ од 27. јула 1941. године, поред осталог каже:

„Тјерајте из своје средине петоколонаше издајнике и не заборавите да успјех устанка може бити осигуран само ако се зада смртни ударац не само окупатору него и шпијунима и непријатељским снагама, клеветницима и интригантима“.

У Босни и Херцеговини нарочита активност се испољила у борби против пете колоне, непријатељевих шпијуна и провокатора које је овај настојао убацити у партизанске редове ради њиховог дезорганизовања, а посебна пажња се поклањала благовременом сазнавању стања у многобројним непријатељевим и квислинчким формацијама и њихових намера. Поред коришћења основних форми обавештајног и контраобавештајног рада, овде сусрећемо и примену обавештајних комбинација са заробљеним непријатељевим војницима.

¹⁰⁾ Привремена врховна команда националноослободилачких трупа формирана је у Црној Гори првих дана устанка, у јулу 1941. године. Крајем септембра мења назив у „Штаб народноослободилачких партизанских (герилских) одреда за Црну Гору, Боку и Санџак“. У октобру 1941. године формиран је Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда за Црну Гору и Боку.

ЦК КП Словеније и Главни штаб НОП одреда Словеније већ у првим данима устанка истичу значај обавештајне службе и указују на задатке и начин организовања ове службе на свом подручју. То најбоље илуструје директивни чланак друга Кардеља, у којем се, поред осталог, каже:

„Партизани и организације Освободилне фронте и Партије морају широко распрести свој обавештајни апарат. Свако село, сваки варошки рејон, свако насеље мора имати људе који ће имати тачно у евиденцији кретање непријатеља и његових шпијуна и о томе обавештавати партизана. Без поуздане обавештајне службе није могућна тајна и офанзивна акција партизана“.

У истом чланку, говорећи о контраобавештајним задацима који се постављају припадницима НОП-а, друг Кардељ каже:

„Партизани и активисти Освободилне фронте морају узастопце и са свом безобзирношћу уништавати шпијуне, денунцијанте и друге штеточине који су свесно или несвесно у служби непријатеља. Наша села и вароши треба са таквом одлучношћу чистити од шпијуна да непријатељ ни са најстрашнијим притиском не може од словеначког човека дознати о кретању партизана... Без земилосрдног физичког истребљивања сваке врсте шпијуна и непријатељских агената, партизани неће моћи осигурати безбедност свога кретања.“

На основу овако јасних директива, у Словенији се већ августа 1941. године приступа формирању јединствене обавештајне организације, која добија назив Варносна ин обвешчевална служба Освободилне фронте (ВОСОФ-ВОС)¹⁴). Организација Воса је најпре успостављена у љубљанском и новомештанском округу, а тек нешто касније у осталим деловима Словеније.

У Хрватској је партијско и војно руководство исто тако од првих дана припреме и самог устанка поклоњило највећу пажњу организовању обавештајне и контраобавештајне службе. У почетку не постоје посебно издвојени обавештајни органи, већ те функције обављају команде одреда и партизанских батаљона, партијске организације и руководства на терену. Руководства партизанских одреда благовремено предвиђају могућност инфилтрације непријатељеве агентуре у партизанске редове. Штаб партизанских одреда за Кореницу и околину 16. септембра 1941. године, између осталог, наређује: „Потребно је енергично сузбијати шпијунажу, јер ће непријатељ покушати на све могуће начине да докучи све наше тајне.“

Ови примери, а они су за целу земљу приближно исти, јасно сведоче о томе колико су мере оваквог карактера органски ушле у покрет и оружану борбу.

Команде одреда су предузимале посебне мере обезбеђења ради спречавања изненађења, заштите тајности размештаја јединица и штабова и онемогућавања прерушеним непријатељевим агентима да вршљају по ослобођеној територији. Упоредо с тим предузимане су и мере ради прикупљања података о снази, намерама и кретању непријатељевих јединица. На основу таквих обавештења штабови су планирали акције и доносили одлуке како у погледу дејства против непријатељевих јединица, тако и против шпијуна и сарадника окупатора на ослобођеној територији.

На неослобођеној територији се, такође, приступа организовању широко разгранате обавештајне мреже, стварању обавештајних

¹⁴) Организацијска структура Воса изгледала је овако:

а) обавештајна служба;

б) егзекутивни апарат.

Обавештајна служба је имала у свом саставу:

— масовну обавештајну службу;

— специјалну обавештајну службу;

— војну обавештајну службу.

пунктова и других погодних институција, у чему главну улогу имају партијска организација и симпатизери НОП-а. Осим тога, остварује се обавештајни додир с непријатељевим формацијама, полицијским и управним апаратом, из чијих редова се појединци искоришћавају за добивање потребних обавештења.

За даљи развој НОР у целини, а посебно обавештајне службе значајно је војно саветовање у Столицима код Крупња крајем септембра 1941. Одлуке које су на њему донесене биле су пресудне за даљи ток рата и револуције. Ту су ударени први темељи наше оружане силе и организоване обавештајне службе свенародног рата народа Југославије.

После овог саветовања, већ крајем 1941. године у појединим штабовима се појављују формацијски обавештајни официри, чији је искључив задатак спровођење обавештајне и контраобавештајне делатности, а Врховни штаб путем упутстава и директива пружа конкретну помоћ у развијању обавештајне службе и предузимању мера безбедности. Дају се прецизни и потпуни задаци овој служби у војним јединицама и проширује њен рад. Ево шта о томе говоре неки документи из тог доба:

У извештају ОК КПЈ за нишки округ од 23. децембра 1941. године, између осталог, пише:

„... То руководство, штаб, изгледа овако: командант... оперативни официр... политички комесар... обавештајна служба...”

У обавештењу Главног штаба НОП одреда за Босну и Херцеговину у вези са закључцима војног саветовања у Столицима, које је 19. октобра 1941. године упућено потчињеним штабовима, каже се:

„Без правилно организоване обавештајне службе нема успјешног вођења рата. Треба пронаћи поуздане људе који ће штабове и команданте мјеста обавјештавати стално о свему шта се ради — како у позадини непријатеља, тако и у нашој властитој позадини... Тај посао у штабу треба да врши лице које одговара штабу...”¹²⁾

У упутству Главног штаба за Црну Гору и Боку, које је послано свим штабовима одреда 12. новембра 1941. године, прецизирани су задаци обавештајне службе у вези са прикупљањем података о непријатељевим гарнизонима и упориштима, истичући:

„Обавјештајна служба преко обавјештајних центара прикупља ове податке: величина непријатељских снага; распоред непријатељских снага у гарнизонима, по касарнама и кућама, по могућности и по просторијама у једној кући; род оружја; наоружање: тенкови, артиљерија, митраљези и пушкомитраљези у засједама; дефанзивне мјере које је извршио непријатељ: препреке од жице, цакови по прозорима, митраљези по крововима и подрумима, ровови, минска поља... везе непријатеља — ТТ и радио; гдје се и када крећу официри и подофицири; гдје су главни петокOLONaши, њихова имена и положај њихових кућа; су су најбољи прилази појединим мјестима која држи непријатељ...”

Извићање: по могућству сваки старјешина самосталне јединице, вода, одјељења, лично или посредством патрола, извиђа и провјерава податке добивене обавјештајном службом.“

¹²⁾ О томе како је спровођено у живот ово упутство, тј. како су нижи штабови приступили организацији обавештајне службе, говори наређење штаба Калиновачког одреда од 30. октобра 1941. године упућено штабу Пренчанског батаљона: „Обавештајна служба. У сваком штабу одредити по једно погодно лице које ће да организује обавештајну службу. За ту сврху често се могу више користити жене и дечаци него и највреднији људи.“

У Хрватској већ крајем 1941. године постоји организацијски прецизно постављена обавештајна служба која делује и развија се упоредо са информативном службом. У састав штаба одреда, поред осталих, улазе официр за информативну службу (војну) и официр за политичко-обавештајну службу. О томе се у упутству Главног штаба НОП одреда Хрватске од 15. децембра 1941. године каже:

„Обавештајну службу у штабовима треба организирати као војну обавештајну (информативну) службу и политичку обавештајну службу (шпијунажа и контрашпијунажа).“¹³⁾

ЦК КПХ тада поклања нарочиту пажњу успостављању веза са непријатељским и квислиншким јединицама у циљу обавештајне и пропагандне делатност и придобијања људи за НОП.¹⁴⁾

У то време, после повлачења из Србије, предузимају се мере за јачање устанка у другим крајевима, нарочито у Босни и Херцеговини, и формирају се Прва а нешто касније и Друга пролетерска бригада, затим Трећа, Четврта и друге.¹⁵⁾ У вези с тим донет је 1942. године Статут пролетерских бригада (важио је и за друге бригаде) у којем је, поред осталог, први пут била дата организацијска структура штаба: командант, комесар, заменици команданта и комесара. Нешто касније, установљењем функције обавештајног официра, функција штаба је проширена и на вођење обавештајне службе. Тако су се са развојем јединица НОВ развијали и усавршавали и њихови штабови, а у њиховом склопу и обавештајни органи.

Упоредо са развојем ове службе у оперативним јединицама, она се развијала и у позадинским војним органима чији су задаци, између осталог, били брига о реду и поретку на територији и, преко обавештајних официра и пунктова, организовање обавештајне службе.

¹³⁾ У вези са организацијом политичке обавештајне службе у упутству ГШ НОП одреда Хрватске од 25. децембра 1941. године, поред осталог, стоји: „Организација политичке обавештајне службе: У сваком батаљону и вишим штабовима треба поставити политичког обавештајног официра, који ће обухватити у свој дјелокруг све војне јединице и све цивилно становништво свог подручја, док се не организира цивилна обавештајна служба, која ће касније преузети цивилно становништво...“

... За овај рад у четама, одјељењима, водовима, селима, мјестима, имаће обавештајни официр своје повјеренике. Организацији политичке обавештајне службе треба приступити чим прије и посветити јој нарочиту пажњу, јер активност противника постаје све већа.“

¹⁴⁾ „Са свом одлучношћу треба развити политичку обавештајну службу. То важи за сва мјеста, а нарочито за ослобођену територију (да се онемогући свако роварење пете колоне). Обавештајну службу треба развити преко посебног одјељка у штабу, преко одговарајућих људи у појединим штабовима, преко политичких комесара.“ (Из упутства за рад обавештајне службе).

¹⁵⁾ Иако су биле створене бригаде и иако се мењала организација и формација НОВ и ПОЈ, партизански одреди, који су били почетна форма војне организације, остали су до краја рата као стална организација једног дела наших оружаних снага. Али док су у почетном периоду, пре стварања народно-ослободилачких одбора, штабови одреда решавали готово сва питања вођења рата на својој територији: командовања, мобилисања и организовања нових јединица, обавештајне службе, разбијања окупаторског система власти и стварања нове власти — после стварања јединица НОВ и органа нове власти многе од тих дужности прешле су на војнопозадинске органе, народноослободилачке одборе и више војне штабове.

Непријатељ је био изненађен брзим порастом и успесима партизанске обавештајне службе.¹⁶⁾ Био је приморан да се енергично заложу и употреби целокупан арсенал средстава и метода свог искусног обавештајног апарата да би јој се могао супротставити. У првом реду, он је усмерио своју активност на стварање широке мреже агената и њихово увлачење у редове партизана.¹⁷⁾

То се није ограничавало само на RSHA. Сличне мреже су стварали и Абвер и служба I-с преко својих егзекутивних установа — тајне војне полиције, фелдјандармерије и командантура. Немцима су, природно, секундирале и све квислиншке полиције и обавештајне службе, које су такође биле приморане да знатно повећавају свој апарат.

Из многих примера се види да је непријатељ био присиљен да стави у дејство не само агентурну службу већ и све остале начине и методе обавештајног рада: јединице за радио-прислушкивање; специјалне извиђачке јединице против партизана; прерушене извиђачке трупове; српску Специјалну полицију, српску државну стражу, четнике, белоемгранте, словеначке белогардејце, немачке фолксдојчере, Усташку надзорну службу, албанске иредентисте; организовање саботажа и диверзија — све до организовања и покушаја атентата на највише руководиоце Народноослободилачке војске, помоћу специјално извешбаних формација дивизије „Брандербург“. При свему томе нису изостале ни операције обмањивања, ни све врсте пропаганде и психолошког рата.

Као што се види, арсенал средстава и метода био је врло велик, а исто толико велике и разноврсне биле су и организације обавештајних служби RSHA, Абвера, I-с, квислиншких полиција и установа, обавештајних служби Талијана, Бугара и Мађара. Па ипак, ток рата показује да све те организације нису могле, упркос делимичним успесима, постићи жељени резултат. Ослонац на танак слој издајника показао се неефикасним пред масовношћу народноослободилачког покрета, пред ефикасношћу масовне партизанске обавештајне службе, утолико пре што су као помагачи Немаца долазили у обзир само људи врло ниских моралних квалитета, што отворено признају и увиђају и сами Немци.

Надалеко чувена нацистичка „тотална шпијунажа“, која је била у служби мрачних сила реакције најгоре врсте и њених циљева, морала је крахирати у судару са стално растућим снагама народноослободилачког покрета и његовим обавештајно-безбедносним орга-

¹⁶⁾ У „Пројекту правила за сузбијање банди“ који је касније разрадио реферат команданта СС-јединица у Хитлеровом Главном штабу, стоји:

„... партизани имају савршену обавештајну службу. Њихови агенти се често налазе као радници и тумачи у немачким установама... Добро организована обавештајна служба им омогућава да брзо открију намеране акције, а често и да их избегну...“

¹⁷⁾ У упутству главног шефа Гестапоа од 22. октобра 1941. препоручује се увлачење агената у партизански покрет, стварање најшире мреже обавештајне службе на целој територији од повереника заврбованих из самог покрета.

нима, који су се из недара масовног отпора и ослободилачког рата као посебни органи тек рађали и стицали прва искуства.

III

Искуство после првих непријатељевих офанзива и стварања пролетерских јединица указивало је на потребу квалитативних промена у организацији и начину ратовања наших снага. За нове победе над непријатељем били су неопходни и нови квалитети обавештајне службе. Тада Врховни штаб НОВ и ДВ Југославије, Упутством од 6. маја 1942. године, овако прецизира организовање обавештајне службе у партизанским и добровољачким јединицама:

„1. — У штабовима пролетерских бригада, партизанских и добровољачких одреда треба одредити најпозданијег друга, обавезно члана КП, као одговорног за организацију и функционисање обавештајне службе у његовим јединицама и на терену његовог одреда. Овај друг подноси извештај о своме раду само штабу бригаде, односно главним штабовима одреда, и директно, преко нарочито поузданих курира, Врховном штабу — II одсек.

2. — Другови одговорни за обавештајну службу у главним штабовима и штабовима бригада и одреда имају одредити, наslaњајући се на помоћ партијских организација, своје обавештајце у свим нижим војним јединицама и на терену на којем одред дејствује у споразуму са партијском организацијом на терену.

3. — Читава линија обавештајне службе мора бити строго законспирирана.

4. — У интересу прикупљања за нас драгоцених података могу се употребити најразличнија средства и давања новчаних награда где се то укаже потребно.“

Посебна пажња посвећена је повезивању обавештајне и контраобавештајне функције у саставу ове организације што је у поменутом Упутству изражено и постављеним задацима:

„а) У војним јединицама обавештајци морају бити најбуднији и стално имати у виду кретање сваког сумњивог и непровереног појединца. Они треба да контролишу везе и односе сумњивог појединца са народом на терену на којем се јединица налази, са сумњивим грађанством у градовима, а исто тако тим путем треба контролисати и само грађанство, његов став, кретање, однос према нама или према непријатељу итд.

б) Брижљиво прикупљати податке о непријатељским снагама, њиховом распореду и намерама, као и правцима кретања, утврђењима, оружју, моралу код непријатељских трупа, могућностима и изворима исхране, итд. Треба развијати систем слања обавештајаца пресвучених у грађанско и сељачко одело или мештана ангажованих за ту службу у непријатељску позадину, градове и околину непријатељских јединица.

в) Брижљиво прикупљати податке о непријатељима народне борбе на терену одреда, о томе где се налазе, шта раде итд.“¹⁸⁾

Истовремено, имајући у виду какве последице могу имати пропусти у обавештајном раду, почетком маја 1942. друг Александар Ранковић је у име Врховног штаба доставио свим штабовима пролетерских бригада и партизанских одреда упутство у којем је указао на тешке последице слабе обавештености о непријатељу:

¹⁸⁾ Зборник, том III, књ. 3, стр. 155—158; акт од 6. маја 1942, који је за Врховни штаб, одсек II, потписао Александар Ранковић Марко.

„У нашим усменим и писменим директивама стално је наглашавана потреба и значај успостављања обавештајне службе у партизанским и добровољачким јединицама, као и у позадини где се налазе и оперишу наше оружане снаге. Међутим, војни и политички руководиоци нису посветили довољно пажње овом питању, а партијске организације, мање-више, запоставиле су овај важан сектор у борби против непријатеља. У том правцу учинени су велики пропусти, који су нам се и раније, а нарочито у последње време, светили. Са проширењем наших борбених снага, стварањем добровољачких чета, батаљона и одреда, питање обавештајне службе постало је још акутније и захтевало је што хитније и што правилније решење. Небудност одговорних војних и политичких радника доводи до немилых и штетних догађаја, не само у добровољачким јединицама него и у партизанским одредима. У наше редове често су се могли увући непожељни, па чак и непријатељски елементи, који су често изнутра разарали наше борачке јединице, поткопавали ауторитет командног кадра и разбијали политичко јединство и јединство команде...

... Могла би се навести маса примера који доказују небудност наших другова и сву штетност недостајања обавештајне службе. На такве примере може се наићи особито у добровољачким јединицама, где се иза леђа наших другова, који се тамо налазе на војном или политичком раду, кују планови против партизана, наговара људство на напуштање положаја, на отказивање послушности војној команди и прелажење на страну непријатеља, окупатора и њихових слугу.

Брига о људима треба да буде један од главних задатака. Многи би се могли спречити да пођу странпутицом ако им благовремено укажемо на прави пут. Људе треба узети онакве какви су и проучавати њихове мане и разне склоности, једном речју: знати у прсте њихову прошлост; тек на основу тога може се правилно радити на њиховом преваспитању и постићи добри резултати.

Друга и најважнија страна овог питања јесте непостојање скоро никакве обавештајне и извиђачке службе о непријатељским снагама, правцу њиховог кретања и распореду положаја. Многи наши напади на непријатеља пропали су или су дали слабе резултате само зато што се, услед непознавања непријатељевог терена, није могла очувати тајност кретања наших трупа. Много пута пропуштена је прилика за напад на непријатеља само услед немања никаквих или услед добивених лажних података о снагама непријатеља и њиховом распореду. Није редак случај да појединци, па и штабови у целини, поднесу нетачне извештаје о непријатељу. На основу таквих извештаја никад се не могу донети правилни закључци о војној ситуацији и издати потребне наредбе.

Повлачећи искуства из досадашњег рада на овом сектору, морамо хитно предузети мере за отклањање ових недостатака...

Скреће се пажња свим друговима да су ови задаци од прворазредне и најхитније важности и да њиховом спровођењу треба приступити одмах. Сви подаци и извештаји морају бити тачни и добро проверени; зато уз извештаје треба увек наглашавати у коликој се мери може рачунати на тачност података. Извештаји се морају обавезно достављати, а важнији и хитнији извештаји — најбржим превозним средством.“

Спровођењу у живот ових упутстава штабови свих јединица приступили су одмах сходно месним приликама и потребама. У штабовима одреда у Србији, на пример, одређено је једно лице, које се формацијски називало обавештајним официром, да буде одговорно за обавештајну службу у целини. У Хрватској се у формацији штабова појављују два лица: информативни официр и официр обавештајне службе, од којих се први бави проучавањем оружаних снага непријатеља, а други обавештајним и контраобавештајним радом.

Избору кадрова за ове органе такође је указана изузетна пажња. Одабирани су проверени кадрови, одани народу, радници, се-

љаци и интелектуалци, добри чланови КПЈ.¹⁹⁾ Они су одговорно и дисциплиновано извршавали поверене задатке, усмеравајући сву своју делатност у духу политике НОП-а, строго водећи бригу о томе да се не огреше о њене основне принципе. У томе су им много помогли директиве, упутства, упозорења, дописи и сл. друга Александра Ранковића. Официри обавештајне службе су заједно с партијским руководствомима и командама радили на преваспитавању људи и спречавању да појединци подлегну утицају непријатељеве пропаганде, у складу са једном од основних позитивних особина те службе код нас: бригом о људима која се изражавала правилним односом према човеку, његовим грешкама и слабостима.

Све те и друге позитивне особине, развијене и неговане у свакодневној пракси, омогућавале су да наши први кадрови, иако млади по искуству у обавештајном раду, успешно извршавају задатке. Захваљујући таквим особинама наша млада служба — израсла из народа као саставни део његове борбе и израз његовог револуционарног расположења — освајала је све веће симпатије народа и уживала његову масовну помоћ и сарадњу. Бирокуратски однос према задацима и једнострано гледање на своју улогу такође су били појаве туђе нашој обавештајној служби од првог дана њенога постојања. Свакодневне конкретне акције у борби против обавештајних служби окупатора и других издајника, против пете колоне и осталих облика непријатељског рада, као и жив додир с масама — нису трпели шаблоне и једностраности. Баш због тога су дивне особине бораца комуниста и могле доћи до изражаја код наших кадрова већ у првим месецима и годинама рата.

У току 1942. године дошло је до даљег нарастања наше народно-ослободилачке борбе. У западном делу земље створена је велика јединствена слободна територија.²⁰⁾ Војне снаге нарасле су толико да је формирано 28 бригада, уз много већи број одреда, самосталних батаљона и чета. Створени су услови да се у новембру приђе формирању виших тактичких и оперативних команди. (Тада су формирана 2 корпуса, 8 дивизија, 31 самостална бригада и многобројни одреди). Упоредо с тим даље се развијају и војнопозадински органи — команде подручја и места. Формирана је и наша морнарица, а у њој и обавештајна служба са специфичним задацима (познавање талијанске морнарице, кретање бродова, њихово стационирање, базе, батерије итд.). Подигнут је квалитет јединица до високе борбене вредности. Развила се инфраструктура штабова, а Врховни штаб има тада ове

¹⁹⁾ Сем о морално-политичким и руководилачким квалитетима, при избору обавештајног кадра водило се рачуна да он поседује такве особине које му пружају могућност за успешно извршавање задатака на прикупљању података и у борби са непријатељским службама. Одабирани су људи који имају смисла и воље за рад у овој служби, јер се то сматрало као неопходан услов за изградњу одговарајућих навика и способности, без којих је немогућно радити на овим задацима.

²⁰⁾ Ослобођене територије Југославије обухватале су у то време око 50 000 км² и биле веће од Белгије (30 000 км²), Данске (43 000 км²), Швајцарске (41 000 км²) итд.

органа: оперативни, обавештајни, санитарски, економски и технички, затим војносудски и комисију против пете колоне.

Све то омогућило је да се још одлучније и снажније креће ка све већој афирмацији политичке и стратегијске линије НОП-а — ка потпуној мобилизацији и уједињавању народа у свим деловима земље, ка стварању вишег степена војне организације и нових органа власти, са новим друштвено-политичким облицима рада. Тако долази и до стварања АВНОЈА (26—27. новембра 1942) — највишег политичког општенародног представништва народа Југославије. Постепено се обезбеђује јединствен систем власти у читавој земљи и успостављају спољнополитички односи. Ангажоване на стваралачки и револуционан начин, све расположиве снаге су у борби за стварање братства и јединства свих народа Југославије дале крупне резултате оличене у АВНОЈУ И НОВ Југославије.²¹⁾

Све више се развијао жив и добро организован политички рад и друге форме активности, како на ослобођеној тако и на неослобођеној територији. Југословенски народноослободилачки фронт (ЈНОФ) јача и повезује се у све јединственију и монолитнију снагу свенародне борбе против окупатора и издајника. У ово време се одржава Прва земаљска конференција АФЖ и Први конгрес Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије.

Политика окупатора и квислинга доживљава у свим подручјима одлучујуће ударце. Велике окупаторске снаге везане за наше ратиште²²⁾ трпе пораз за поразом. Квислиншке снаге и формације западају у кризу, долази и код њих до све јаче диференцијације у корист НОП-а. То се дешава и код четника, и у домобранству, у политици ХСС, Белој гарди итд. Сва беда сарадника окупатора се до те мере разголићује да је више нико и никаквим средствима није успео да прикрије.

Такав развој догађаја омогућује Врховног штабу да почетком 1943. године изради стратегијско-оперативни план за дејства најпре у источној Босни, а затим у Херцеговини, Црној Гори и даље, ка Македонији и Србији.

Тешка ситуација натерује окупатора да поново процењује војнополитички и стратегијски значај распламсане ослободилачке борбе народа Југославије, која је, поред осталог, сад непосредно угрожавала правце ка ратиштима у Африци, на Јадрану и у Италији, ка источној, средњој и западној Европи. Он припрема, и то непосредно под Хитлеровим руководством, тзв. четврту офанзиву којом мисли да учини прекретницу у своју корист.

²¹⁾ Говорећи о устанку и револуцији Лењин је рекао: „Револуционарна војска и револуционарна влада, то су две стране једне исте медаље. То су две установе подједнако потребне да би устанак успео и да би се осигурали његови плодови.“

²²⁾ Око 680 000 окупаторских и око 120 000 квислиншких војника — преко 800 000 људи у око 41 дивизији, 12 бригада, 22 пука, многобројним самосталним батаљонима итд.

Упоредо са свим осталим припремама за ову офанзиву долази и до снажног јачања његове обавештајне службе и субверзивне и диверзантске активности. Између осталог, Абвер обучава и школује велики број агената из редова квислинга, ствара читав низ формација диверзантско-шпијунског карактера, већ према ситуацији: разне трупове, „ферниктунгструпове“, фатове, јединице дивизије „Бранденбург“, „рикнеце“, „јагдкоманде“, радио-извиђачке јединице, специјалне јединице за ваздушно-десантне подухвате и атентате итд. И обавештајна служба оперативних јединица (I-c) снажно развија разнолику извиђачку делатност. Никле су многобројне школе, које стално бацају нове шпијунско-диверзантске групе у борбу против НОП-а, тако да покушај све снажније саботажно-диверзантске и шпијунске активности карактерише рад водеће немачке обавештајне службе непрекидно све до краја рата.

Разуме се да је све то условило умножавање и усавршавање организационих облика наших обавештајних и безбедносних функција, да би се и овим радом на време и са успехом стало на пут окупаторовим покушајима и дејствима, да би се заштитиле стечене тековине и осигурало њихово јачање и развој.

IV

Када су наше јединице прешле на операције већег стила „за још снажније ударце против окупатора и његових усташких и четничких слугу... руковођење постаје све сложеније и захтева много више спремности и вјештине...“ (Тито), пред обавештајну службу се постављају нови задаци. У вези с тим је издато Упутство о организацији и задацима обавештајне службе (новембра 1942). Ту је истакнута улога ове службе, одређена њена организација на ослобођеној и неослобођеној територији, у мобилним и оперативним јединицама, разрађена сарадња и садејство обавештајних органа, указано на то да су партијске организације дужне да пружају помоћ овоме раду, разрађени задаци секција за упознавање непријатеља и контрашпијунажу и истакнуте особине обавештајних кадрова. Наводимо само неке делове овог упутства, највише ради тога да би се могло сагледати у којем је степену ова служба напредовала за свега шест месеци свог развоја и делатности:

„У нашем ослободилачком рату један од битних услова успеха је у познавању стања код непријатеља и његових намера уопште, с једне стране, а, с друге стране, не допустити непријатељу да сазна наше стање и намере. То је задатак наше обавештајне службе. Обавештајна служба представља најмоћније оружје командовања.

Организација обавештајне службе у мобилним и оперативним јединицама има се спровести по следећем:

При штабовима корпуса, дивизија, бригада, батаљона и дивизиона имају се организовати обавештајни центри, који ће у својим јединицама одмах успоставити обавештајну мрежу и у току операција и покрета руководити својом службом. По четама и батаљонима одредити поверенике, који су за свој рад

одговорни батаљонским обавештајним центрима, односно обавештајним центрима дотичног дивизиона.

Корпусни обавештајни центри и дивизијски обавештајни центри дивизија које су непосредно под командом Врховног штаба потчињени су и одговорни за свој рад обавештајном одсеку Врховног штаба.

Обавештајна служба мобилних јединица претходи операцијама и покретима своје јединице. Њен задатак је да благовремено прибави и припреми за коришћење све потребне податке о непријатељу да би своме штабу омогућила доношење реалних одлука и целисходно командовање. Њена делатност треба нарочито да се испољи уочи припрема и у фази самих припрема предвиђених операција дотичних јединица.

Ако је обавештајна служба мобилних јединица темељно организована и ако се њени руководиоци и органи вешто и брзо сналазе у свакој ситуацији, онда се не може никада десити да јединица буде изнемађена од непријатеља.

Обавештајна мрежа мобилних и оперативних јединица у свом раду се првенствено ослања на територијалну обавештајну службу, ако је ова организована и успостављена на правцу операције дотичне јединице.

Корпусни, дивизијски и бригадни обавештајни центри имају у свом саставу две секције; за обавештавање и контрашпијунажу.

Као што је истакнуто, ове секције треба да имају своје руководиоце, као најближе сараднике шефа дотичног обавештајног центра...“

Обавештајна служба прегрупише своје снаге. После реорганизације у децембру 1942. год. у Врховном штабу од осам одсека половина се бави обавештајним функцијама. Постојао је обавештајни одсек са две секције — једна за прикупљање података о непријатељу, а друга за контрашпијунажу, комисија за борбу против пете колоне и шпијуна, одсек за војне власти у позадини, који, између осталог, организују безбедност на ослобођеној територији. Извесно време постојао је и војносудски одсек.

Значајне резултате, на основу овог Упутства Врховног штаба, постигла је територијална обавештајна служба. Она је била плански постављена на ослобођеној и неослобођеној територији. Прикупљала је податке о непријатељу и деловала контраобавештајно да би сузбила обавештајне активности и пропаганду непријатеља. Она је успела да на неослобођеној територији продре у војне, обавештајне и друге непријатељеве центре. На непријатељевим кључним тачкама и у његовим јединицама стварала је војне комитете од симпатизера НОП и чланова КПЈ, који су ту остали по задатку. Партијске организације су ту много помогле, нарочито у избору и провери сарадника и раду војних комитета. Самим Упутством и низом инструкција и директива одређен је критеријум за њихов избор и подвучен значај конспирације и држања у непријатељевој средини. Тако изабрани сарадници су испољавали иницијативу, умешност и енергију, правилно се постављали у датој средини, стекли потребно поверење и сачували свој рад у тајности.

Захваљујући и огромним симпатијама и сарадњи са НОП-ом наша територијална служба је брзо спроводила у живот организационе задатке који су били дати у Упутству. Веома брзо су постигнути велики резултати у сагледавању многих подручја непријатељеве активности, нарочито оних која су била значајна за НОП. Сазнало се за много непријатељевих агената, добијене информације

о његовим трупима, шифри и радио-саобраћају, тако да су његове обавештајне и безбедносне организације сатеране у дефанзиву и приморане да стално заоштравају тајност и безбедност у својим редовима.

Територијална служба се све више осамостаљивала у сарадњи са обавештајном службом оперативних јединица и у правцу специјализације. Сарадња се, састојала, пре свега, у томе да се војсци достављају сви потребни подаци и обавештења ради успешнијег извођења предвиђених операција. Разуме се да су предвиђене везе често предавене само за одређени случај и потребу. Потреба специјализације ове службе доводи до стварања неопходних евиденција, картотека, елабората о појединим питањима и сл. Буран ток догађаја и много проблема које је требало решавати условљавали су одређену специјализацију (војну, грађанске странке, четници итд.). С друге стране, развитак је нужно наметао изграђивање и одвијање информативних органа обавештајне службе као извиђачких и штапско-планерских, у склопу команди и штабова.

У овом периоду почиње и систематско школовање обавештајног кадра који се иначе развијао на богатим искуствима стицаним у оштрим борбама и обрачунима. На првим почетним течајевима за овај кадар третирају се: задаци обавештајне службе НОБ; систем обавештајне службе и подела по секторима; превентивне мере; обавештајна служба у непријатељевим редовима (у војсци, установама, на неослобођеној територији); мере будности у НОБ и ПОЈ и на ослобођеној територији; истражни и судски поступак итд. На другим течајевима, које су углавном похађали партијски кадрови додељени на овај рад, слушаоци су се упознавали са системима и методима рада служби с којима се обавештајна служба НОП сукобљавала. У овом времену припадници обавештајне службе одлазе и на партијске течајеве како би се постигла и њихова одговарајућа политичка изградња, која је обавештајној служби и њеним кадровима особито важна. У Црној Гори се овом питању а посебно информативној служби поклањала нарочита пажња, али не мање и историји обавештајне службе, организацији и администрацији. Или, на пример, у Босни прве теме разрађују питања праксе и рада на терену, понашања и односа, познавање шифре итд.

Одабирање, стручно усавршавање, идеолошко-политичко образовање и васпитавање обавештајног кадра, одвијало се у даноноћним жестоким борбама и покретима који су захтевали изванредне напоре и огромне људске жртве, од којих нису били поштеђени ни обавештајни кадрови. Но све то само је јачало и квалитетно подизало нашу обавештајну службу.

Када је реч о овом Упутству, посебно треба истаћи да је у њему било наглашено да се његови ставови треба да спроведу према приликама и ситуацији. И упутства које је Врховни командант давао главним штабовима Словеније, Хрватске и Босанском корпусу снажно указују на посебне прилике које су владале на појединим подручјима и на потребу адекватног стварања организационих форми

обавештајне службе. И ту је дошла до изражаја способност друга Тита да оцени што је најважније у датом моменту. О томе друг Ранковић каже: „...код Тита постоји неоспорно велики смисао не само да споји теорију и праксу него и да оцени када који задатак, акцију и слично треба предузети и чему дати приоритет у датим политичким условима и другим околностима“. Од каквог је то значаја најбоље се може видети на примеру Словеније где је војнополитичка ситуација током и крајем 1942. године била друкчија него на великој и повезаној ослобођеној територији, а Вос у тзв. љубљанској покрајини постигао знатне успехе. У реорганизацији обавештајне службе то се није смело занемарити. На основу тога, већ у фебруару 1943. године Главни штаб НОВ и ПОЈ Словеније (и ЦК КП Словеније) даје директиву да се Вос реорганизује и формира на целој територији Словеније.

Овако постављена упутства указују на то да су обавештајне функције претходиле оперативно-стратегијским операцијама НОВ и да су их обезбеђивале, доследно ономе делу Упутства где каже да „обавештајна служба претходи операцијама и покретима оперативних, мобилних јединица и да се у своје раду ослања на територијалну обавештајну службу која је организована на правцу операција јединица, како би се командама омогућило доношење реалних и целисходних одлука“. Зато сви ови елементи улазе у борбене заповести јединица. Функције обавештајне службе уколико се тичу борбе, фиксирани су сада и у овом документу (подаци о непријатељу, путовање, тајност, евакуација заробљеника и слично). У борби су наше команде постављале конкретне задатке пред обавештајне организације а ове су биле кадре да их спроведу.

С постепеним развојем органа народне власти развијала се и функција унутрашњих послова. Већ први народноослободилачки одбори, сем осталих својих дужности, обезбеђују преко својих извршних органа ред и мир у позадини, воде борбу против појаве шпекулације, пљачке, разбојништва итд. Октобра 1942. године оснива се при Врховном штабу привремени управни одсек, чија је дужност била да води унутрашње послове на ослобођеној територији, односно да организује и контролише позадинске војне власти, да помаже и контролише рад народних одбора, да врши пропаганду у земљи и иностранству, као и да организује службу безбедности у позадини ослобођене територије. Широке су и значајне биле компетенције овог одсека, као и његова делатност. Помоћу њега су на питањима безбедности непосредно ангажовани сви позадински органи. Тако, на пример, крајем октобра и почетком новембра 1942. године, овај одсек издаје наређење свим командама и подручјима и свим среским народноослободилачким одборима о састављању спискова народних непријатеља, сумњивих лица, контроли кретања и издавања пропусница са циљем „да би се непријатељским шпијунима, онима који протурају лажне вести и шире панику, онемогућило вршљање по нашој ослобођеној територији“. Исто тако, пословник о раду НОО (од јула 1943) постављао је да сви народни одбори морају имати

управно-административни одсек, чија је дужност, поред осталог, да води рачуна и скупља податке о шпијунима, издајницима, паникерима и саботерима.

Пошто оружаним акцијама није успио да спречи нарастање НОП-а, непријатељ убацује трупове и покушава са убацивањем агитатора у јединице и позадину. Наша обавештајна служба се одмах прилагођава новом начину борбе. Априла 1942. године формирана је при Врховном штабу НОВ и ПОЈ Комисија за сузбијање пете колоне и тероризма, а по свим већим јединицама почиње формирање чета против пете колоне (ППК) и обука тог људства. Главни задатак ових чета јесте, у ствари, борба против контрареволуције, убацивања агената на слободну територију и терорисања народа и присталица народноослободилачког покрета. Пошто то све пада у доба пете непријатељске офанзиве, не добива неку нарочиту ширину. Може се рећи да је овај рад само отпочет и у источној Босни, Херцеговини и Црној Гори, Словенији итд.

V

Крах четврте и пете непријатељске офанзиве, крупне победе Народноослободилачке војске почетком друге половине 1943. године и потпуна политичка афирмација наше борбе у земљи и у иностранству доводе до даљег развоја ове службе. Средином септембра 1943. године, одлуком друга Тита, формиран је у Јајцу Одсек за заштиту народа при Врховном штабу НОВ и ПОЈ. Његов основни задатак је био да активно делује на ослобођеној и на неослобођеној територији где убрзо долази до реорганизације и формирања јединица безбедности.

Потреба за органима чији ће задатак бити обезбеђење ослобођене територије, реда, мира и законитости, појавила се од првих дана устанка. Формирају се партизанске и градске страже, општинска милиција, народна заштита, егзекутивна служба Воса итд. Размак НОВ је гражио још потпунији систем мера безбедности — стварање јачих и квалификованијих јединица ове службе. Наредбом Врховног штаба НОВ и ПОЈ о образовању и устројству власти у позадини (8. јануар 1943) ти су задаци, добрим делом, били постављени позадинским војним властима. У структури команди корпуса — а оне су биле оперативно-територијалне команде и одговорне за сва питања вођења рата на својој територији — истакнут је заменик команданта који се брине о свим пословима корпусне војне области. Упутство каже:

„У случају одласка оперативног дела штаба корпуса и јединица корпуса, заменик команданта корпуса и органи корпусне војне области остају на својој територији и обухватају све војне службе. Под корпусну војну област у том случају потпадају одреди, односно јединице остављене за безбедност“.

На ослобођеној територији Хрватске одлуком Главног штаба НОВ и ПО Хрватске (јун 1943) стварају се јединице ППК (јединице против пете колоне), које ускоро прерастају у батаљоне. Овим једи-

ницама руководи обавештајни центар. Нарочита пажња је поклоњена формирању, саставу и избору командног кадра ових јединица, јер њихово деловање није смело ићи на уштрб осећања сигурности становништва. Посебна пажња поклоњена је њиховом начину рада. Форме рада су биле гипке, прилагођене ситуацији и потреби. У Славонији је, на пример, формиран посебан противчетнички батаљон, јер је то захтевала ситуација. У Словенији се формирају батаљони Воса „да би се оперативне јединице ослободиле позадинских задатака“. Ти батаљони су били састављени од најоданијих и најхрабријих партизана. У Црној Гори су формиране посадне чете као сталне заседе четничким групама итд.

Упоредо са крупнијим и квалитетнијим јединицама безбедности постојали су и други органи који су имали исте или сличне задатке: партизанске страже, народна милиција, егзекутивна служба Воса итд. Све ове снаге су деловале заједнички, допуњавале су се у конкретним условима и биле под јединственим руководством обавештајних органа, као саставним деловима команди и установа НОВ и ПОЈ.

Упоредо са стварањем већих оперативних јединица формирају се заштитне (пратеће) јединице „за обезбеђење појединих штабова бригада, дивизија и корпуса... водови и чете“. Задатак им је поред непосредне заштите штабова и праћење старешина приликом одласка на разне задатке. Они врше и многе друге функције: хватају дезертере, претресају терен, обезбеђују стране војне мисије, базе, земунце и рањенике, митинге и зборове итд.

До развоја, даљег јачања и учвршћења обавештајне службе, долази не само на западу наше земље већ и у другим њеним деловима. Са разгарањем устанка у Македонији се, упркос терору окупатора, предузимају мере на садржајном, кадровском и организационом учвршћивању обавештајне службе. Тим питањима се још почетком 1942. године поклања пажња, да би се са формирањем оперативних зона тај рад организационо до краја обликовао и осигурао своје учешће у свакодневном животу и борби македонског народа.

И на Косову и Метохији су биле тешке прилике. Талијански окупатори су ту поред већег броја својих дивизија и специјалних јединица, ангажовали против НОП-а „Бали комбатар“ и сличне организације.

И у оперативним јединицама расте значај обавештајне службе и службе безбедности и долази до њиховог даљег јачања. Успостављен је правилан однос између информативне и теренске обавештајне службе. Информативна служба у оперативним јединицама има сада своју засебну организацију, добија своје посебне дужности и посебне органе, претежно као извиђачке и штапско-планерске. Међутим овако организационо одвајање није значило одвајање од теренске обавештајне службе већ само нужну поделу рада ради бољег извршења задатака.

Упутство друга Тита, стална брига ЦК КПЈ и Врховног штаба НОВ и ПОЈ осигурала су правилан развој и пораст обавештајне

активности на корист свенародне борбе. Ти успеси су утолико значајнији, јер су постигнути у изванредно сложеним приликама борбе и победе снага НОП над окупатором и међународном реакцијом.

После успешне противофанзиве главне оперативне групе НОВЈ ка источној Босни, Врховни штаб пребацује тежиште дејства ка Далмацији, Херцеговини и Црној Гори, где се очекивала капитулација Италије. Снаге Главне оперативне групе се спајају са снагама Првог хрватског и Првог босанског корпуса, који су већ поново ослободили знатан део својих територија. И у другим деловима Југославије јединице НОВ и ПОЈ својим оперативним дејствима стално наносе ударце окупаторовим снагама, не дајући му ни часа да предахне. Капитулацијом Италије ослобођени су велики нови делови наше земље (укључујући део Истре и Словеначког приморја, делове западне Македоније итд.) и разоружано 12 талијанских дивизија. С тим је око две трећине Југославије било ослобођено. Створени су услови да се наоружа нових 80 000 бораца и да се прошире дејства наше ратне морнарице. Долази до формирања нових дивизија и корпуса, између осталих, далматинског и два словеначка корпуса. Иако још увек малобројније и слабије опремљене од немачких, дивизије НОВЈ у борби показују све већу умешност и снагу. Противдејство Немаца са око 37 дивизија, познато као шеста непријатељска офанзива, које је имало да осигура само основне комуникације и рејоне који су им повезивали снаге на Балкану, остало је без успеха.

Са великим успесима НОВЈ у току 1943. године долази и до даљег учвршћивања народноослободилачких одбора и стварања народних представништава (земаљских антифашистичких већа). Учвршћују се и озакоњују тековине трогодишње борбе свих народа Југославије за национално ослобођење и за ново друштвено и државно уређење и отварају се светле перспективе. Долази до Другог заседања Авноја. Са његовим одлукама упознати су и савезници, а нашој борби је дато одређено признање у Техерану (1. децембар 1943). Тиме је нашој и међународној реакцији био задат тежак ударац.

У таквој ситуацији долази до упућивања наших снага ка Србији, на шта окупатор жестоко реагује (укључујући и познати десант на Дрвар 25. маја 1944), али без успеха. У то време пошто су створени услови и ситуација дозвољавала, наше руководство не заборавља своје интернационалне обавезе и пружа несебичну помоћ талијанском, албанском, грчком и бугарском ослободилачком покрету.

У ситуацији такве унутрашње чврстине и спољно-политичке снаге нове Југославије, ни уговор о подели сфера утицаја „фифти-фифти“, закључен на Јалти између Черчила и Стаљина, није могао скренути ток догађаја. Борба наше обавештајне службе постаје све сложенија и намеће изузетне тешкоће и нове напоре. То све заједно сада поставља нове, проширене задатке и захтева одговарајући квалитет наше обавештајне и безбедносне службе.

После краха шесте непријатељске офанзиве, иницијатива на широком плану потпуно прелази у руке Врховног штаба. Југосло-

венско ратиште постаје јединствено оперативно подручје. Врше се и припреме за коначно ослобођење земље. У обавештајном раду се није заостајало, а контраобавештајни део, који се дуже време налазио у саставу обавештајне службе штабова и координирао с територијалном обавештајном службом, мења организациони облик у духу специјализације службе по секторима рада. Све ово, уз изградњу и образовање кадрова, стечена искуства и оперативне могућности, јасно је истицало да су дотадашње организационе форме застареле и да их треба даље усавршавати. Дипломатско-обавештајни притисак међународне реакције, која је желела да скрене ток догађаја и спасе контрареволуционарне снаге, тражио је извесно прегруписање снага и захтевао виши организациони облик наших служби, посебно безбедносних мера.

Наредбом Врховног команданта 13. маја 1944. године створена је таква, виша и модерна, обавештајна организација. При повереништву за народну одбрану Националног комитета формирано је Одељење за заштиту народа (Озна).

„Нужно је било“, стоји у наредби, „створити јединствену, моћну организацију... ради обезбеђења јединствене и чврсте политичке линије у обавештајној и контраобавештајној служби... која даје Врховном команданту и руководству НОП-а моћно оружје за наношење једновремених удараца по фашистичким и другим непријатељским елементима по читавој земљи.“

Служба безбедности новог квалитета требало је да буде једна од залога очувања демократске власти. У вези с таквим задацима, посебна пажња је поклоњена избору кадрова, изградњи и организовању органа те службе. Узимани су људи проверени у борби, на чијем је оспособљавању управо требало радити. Као најдоследнији чувари и заштитници тековина НОБ, органи Озне су морали бити немилосрдни према непријатељу, а праведни и пуни хуманости према сваком поштенем човеку. Све мере и ставове у току стварања овог моћног инструмента револуције су ишле на то да се он не деформише, већ да сачува свој револуционарни дух у борби против свих непријатеља социјализма и до краја остане револуционарно оружје радничке класе и народних маса. Правац њиховог развитка давали су Партија и друг Тито, уз непосредно руководство друга Александра Ранковића, који је кадрове надахњивао револуционарном страшћу борца и осећањем за истину и правду. То је био пут који је Озну сврстао међу најомиљеније организације у нашој земљи.

Кадрови Озне — како је то истицао друг Тито — радили су срцем и мозгом, испуњени револуционарним духом и полетом, пуни револуционарног заноса.

Нови квалитет, за разлику од организација које су имале приближно исте задатке и до тада, огледа се и у томе што је Озна била потпуно централизована организација, са јединственим методом рада и јединственим руководством у читавој Југославији.

До краја 1944. године текао је процес формирања Озне, којој су у републикама стали на чело веома уздигнути и одговорни пар-

тијски руководиоци.²³⁾ Иако су искрсавале разне тешкоће, Озна је стално јачала, била све искуснија и искристалисала правилан кри- теријум чак и у погледу многих детаља.

Крајем 1944. године НОВ и ПОЈ су представљали снагу од 51 дивизије, сврстане у 15 корпуса са многим самосталним бригадама, Корпусом народне одбране и још увек преко 230 партизанских одреда. У рукама Ослободилачке војске од јесени 1944. године био је и наш главни град Београд. Јануара 1945. године формиране су три армије, а нешто касније и четврта. Првог марта исте године Народно-ослободилачка војска Југославије је добила назив Југословенска армија. Тада је формиран Генералштаб ЈА, Ратна морнарица и Ратно ваздухопловство. Са сремског фронта, из слободне Далмације, Србије и Македоније, кренуло се у завршне операције ка Трсту и Марибору. Тота пролећа је конституисана влада под председништвом друга Тита. Повереништво за народну одбрану прераста у Министарство за народну одбрану.

Због сложене међусавезничке ситуације и супротности у процесу борбе за интересне сфере, међународна реакција је тада настојала да скрене ток догађаја у своју корист. Разни контрареволуционарни и реакционарни елементи у земљи су покушали, с пушком у руци, да задрже у масама своје позиције, које су неповратно отекле са набујалом реком револуције. Ипак, они су се свим силама, не бирајући средства, супротстављали дефинитивном обликовању и учвршћивању нових друштвено-економских односа и нове народно-револуционарне власти. Та и многа друга сложена питања управо су морали решавати органи Озне.

Задаци потпуног ослобођења земље захтевали су да се оперативне снаге оријентишу на овај основни задатак. У исто време се изразитије поставио и проблем безбедности позадине оперативних јединица и великог дела ослобођене територије, као и оне која ће тек бити ослобођена. Да јединице на фронту не би попуштале у темпу борбе требало је формирати нове, бројније и квалитетније јединице безбедности. Све се то наметало утолико више што је непријатељ и даље стварао посебне шпијунске („рикнуец“) и диверзантско-терористичке групе (групови, „верволф“, четнички командоси и сл.) и обучавао их за задатке у позадини наших оружаних снага.

Зато је 15. августа 1944. године формиран Корпус народне одбране Југославије (Кној), који је непосредно потчињен Врховном команданту преко начелника Одељења заштите народа. Корпус је био састављен од бораца и старешина оданих ствари НОП-а, који су у извршавању свих својих задатака показали дисциплину и непоколебљивост у борби.

²³⁾ Руководиоци Озне у републикама су: Иван Мачек, Слободан Пенезић, Иван Крајачић, Угљеша Даниловић итд., а затим другови Светислав Стефановић, Макс Баће, Павле Пекић и други.

Предвиђене су и компетенције Озне и главних штабова према Кноју и начин садејства. Кноју је, пре свега, дат карактер извршног органа Озне.

Поред снага Кноја, на овом задатку су радили и органи унутрашњих послова (НОО) са Народном милицијом.

Одељење заштите народа, Корпус народне одбране и Народна милиција су заједно са јединицама Југословенске армије, уз ослонац и подршку народних маса, били тада они органи државне и јавне безбедности који су у дефинитивном ослобођењу земље обезбеђивали ред, мир и безбедност. О тим задацима друг Александар Ранковић каже:

„Основни задатак органа безбедности у то време био је чишћење наших крајева и градова од слугу окупатора, издајника и злочинаца који су окорели у вишегодишњим злочинима против народа. Заједно са војском, наши су органи на сам дан коначног ослобођења чврсто стали на границу и онемогућили даље бежање те руље... Од тада преостали њени делови растурили су се и никад више нису формирали макар и најмању војничку јединицу. Претворили су се у банду убица и друмских разбојника.

... Народ је могао да дише пуним и слободним животом“²⁴⁾

* * *

Наше обавештајне и безбедносне службе и јединице имале су увек кристално чист политички профил. У методу свога рада, који су стално усавршавале, оне су следиле линију Партије, њен метод упорности, принципијелности и непоколебљивости, метод политичког образовања и васпитања својих кадрова.

У народноослободилачком рату и револуцији оне су прошле многе етапе свога развитка. Многобројни непријатељи и бестијални облици борбе које су они примењивали учинили су да се ови кадрови оспособе и прекале, да успешно изиђу на крај с непријатељем, да га дефинитивно победе и да, између осталог, и тим путем допринесу стварању услова за развитак демократског снага и социјалистичких односа слободне домовине.

Генерал-потпуковник **ЈЕФТО ШАШИЋ**

²⁴⁾ Стварање и развој ЈА, II, 1951.

